

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שביעי - שמיני

ברכת המזון

סוגיה כא: "שלשה שאכלו כאחת" - מהו "כאחת"?

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כא: "שלשה שאכלו כאחת" - מהו "כאחת"?

***

רקע

"שלושה שאכלו כאחת חייבין לברך" - מהו "כאחת", האם רק כשאכלו את כל הסעודה יחד, או אפילו מקצתה? האם צריך להתחיל יחד או לסיים יחד? אולי מספיק לתכנן לאכול יחד?

שתי משניות עוסקות בדין זה, שני התלמודים דנים בהסבר המשניות, והראשונים דנים בדבריהם.

מקורות

- א. גמ' נ-נ: "מתני' ג' שאכלו כאחת... שמש מצרפן"
- ב. ירושלמי פ"ז ה"א [נא], "שלשה... גמרו אכילתן זהו בסוף" [הראשונים נחלקו בביאור הירושלמי]
- ג. תוס' מה. ד"ה שלשה
- רי"ף לו-לז. באלפס "מתני שלשה שאכלו כאחת... שמש מצרפן"
- רא"ש סי' כט, "לשון הירושלמי לא משמע כפירוש" [מומלץ להקדים את הרא"ש לתר"י, כיוון שהוא יותר בהיר]
- תלמידי רבינו יונה לז. באלפס ד"ה גמ' הכי קתני
- ד. תלמידי רבינו יונה לב: באלפס ד"ה שלשה
- רא"ש סי' א
- רמב"ן מה. ד"ה זו ששנינו שלשה שאכלו, "לומר שאינן בקיאים בהם כלל"
- ה. "באו משלש חבורות של שלשה בני אדם"
- רש"י ד"ה ג' שבאו משלש חבורות, ולא אמרן אלא, אבל אזמון עלייהו
- תוס' ד"ה אבל
- תלמידי רבינו יונה לז. באלפס ד"ה אי, ואמר, אמר, ומפני
- רא"ש סי' כט, "אי נמי כי הא דאמר רב הונא שלשה שבאו... אינם מצטרפים לזימון"
- רמב"ם הל' ברכות פ"ה הי"א, והשגת הראב"ד
- ו. שו"ע סי' קצג סע' ב-ו, ומשנה ברורה

ירושלמי פ"ז ה"א, "שלושה שאכלו... גמרו אכילתן זהו בסוף" שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן כו' הכא איתמר: אין רשאיין לחלק, וכה איתמר: חייבין לזמן. שמואל אמר: כאן בתחלה כאן בסוף. אי זהו בתחילה ואי זהו בסוף? תרין אמורין, חד אמר: נתנו דעת לאכול זהו בתחילה, אכלו כזית זהו בסוף. וחרונה אמר: אכלו כזית זהו בתחילה, גמרו אכילתן זהו בסוף.

רמב"ן מה. ריש ד"ה זו ששנינו שלשה שאכלו

זו ששנינו שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. אף על פי שלא הסיבו היא, דחובת זמון קובעת אותם בחבורה דהא אינם רשאיין ליחלק, אבל משנתנו דכיצד מברכין [מב.] דבעי הסיבה, אי נמי ניכול נהמא [מב:], בברכת (המזון) [המוציא] ובורא פרי נשנית, וכולה מתניתין התם בברכה שלפני אכילה היא, וכן כתב בהלכות רבינו ז"ל, ודקא אמרינן עלה נח נפשיה דרב ואפילו ברכת מזונא לא גמירנא, כולהו ברכות דמזון כיייל בה, לומר שאינן בקיאיין בהם כלל.

לפיכך אני אומר בשתי חבורות שהם בבית אחד שאפילו רואין אלו את אלו או שיש שמש ביניהם אינן מצטרפין לברכה דהמוציא, שחובת זמון קובעתן, ואפילו יש [הביאור הלכה (סי' קצה סעי' א ד"ה שתי) גורס: "אין"] בכל חבורה כדי זמון מתוך שאינן רשאיין ליחלק קבועין הם אפילו מחבורה לחבורה שאם רצו לזמן ביחד מזמנין, אבל להמוציא אינן קובעין חבורה אלא בשהסיבו במסיבה אחת. וכן זו שאמרנו [מה:] שלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק קורין לו ומזמנין עליו כלומר כשהוא בשוק והוא דקרו ליה ועני, דוקא לאחר אכילה משום דחובתן קובעתן, אבל להמוציא אינו מצטרף, כדאמרין בפסחים [פה:] מן האגף ולפנים כלפנים, ואמר ר' יהודה אמר רב: וכן לתפלה, ולא תימא התם תפלה דוקא משום דבעינן במקלות ברכו א-להים, דאפילו הוי הם עשרה דמברכין בשם איהו לא עני אמן ולא נפיק.

הסבר הסוגיה

שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. [משנה מה.]

שלשה שאכלו כאחת אינן רשאיין ליחלק. [משנה נ.]

מאי קא משמע לן תנינא חדא זימנא... הא קא משמע לן כי הא דאמר רבי אבא אמר

שמואל: ג' שאכלו כאחת ועדיין לא אכלו אינן רשאיין ליחלק. [גמ' נ.]

שתי משניות [מה., נ.] מלמדות את החיוב של שלושה לזמן, ושני התלמודים נדרשו לכפילות זו. הבבלי מפרש שכפילות זו נועדה לחדש דין נוסף, וכך מפרשים רוב הראשונים [תלמידי רבינו יונה (לו. ד"ה גמ' הכי) ורא"ש (סי' כט)] גם את הירושלמי. תוס' [מה. ד"ה שלשה] מפרשים שהירושלמי מבין שיש סתירה בין שתי המשניות, והוא מתרצה.

בגמ', לפי הגרסה שלפנינו, מוצעות שלוש אפשרויות לחידוש שכפילות המשניות באה לחדש:

א. "שלושה שישבו לאכול כאחת ועדיין לא אכלו אינן רשאיין ליחלק".

ב. "שלושה שישבו לאכול כאחת אף על פי שכל אחד ואחד אוכל מככרו אינן רשאיין ליחלק".

ג. "שלושה שבאו משלש חבורות אינן רשאיין ליחלק".

מדברי הראשונים עולה [וכבר עמדו על כך הב"ח והגר"א] ששני ההסברים הראשונים אינם שני הסברים של הגמ', אלא שתי גרסאות של הראשונים בהסבר הגמ'. הרי"ף [לו.] גורס את ההסבר השני, והרא"ש [סי' כט] גורס את ההסבר הראשון.

תלמידי רבינו יונה והרא"ש מאמצים את ההסבר הראשון, מפני שהוא תואם לדעתם את הירושלמי, והם נחלקו בהבנתו. תלמידי רבינו יונה מפרשים, שהחידוש הנלמד מהכפילות הוא ששלושה שנועדו לאכול כאחת חייבים לזמן, ואסור להם, אפילו לפני שהם מתחילים

לאכול בפועל, להתפצל ולברך בנפרד. הרא"ש חולק על הבנה זו, מפני שאין סברא לומר שחיוב זימון נוצר לפני תחילת האכילה, ומפרש שחיוב זימון חל מתחילת האכילה אף לפני אכילה כזית¹.

תוס' חולקים על הבנת תלמידי רבינו יונה והרא"ש, ולדעתם קושיית הירושלמי אינה על כפילות מיותרת אלא על סתירה בין שתי המשניות. לפי המשנה הראשונה "שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן" - חלה עליהם חובת זימון, ובכל מצב הם חייבים לקיימה. לפי המשנה השנייה "שלשה שאכלו כאחת אינן רשאים ליחלק" - לא חלה עליהם חובת זימון, אלא רק כשגמרו ביחד, אבל אם גמר אחד לפני חבריו, מותר לו לברך לעצמו. מתרץ הירושלמי, לפי ההסבר שתוס' מאמצים: "כאן בתחלה כאן בסוף - נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה, אכלו כזית זהו בסוף", אם התחילו יחד - חייבים לזמן אפילו כשאחד גומר לפני חבריו. אם לא התחילו יחד, אלא אחד התחיל לאכול כזית לפני תחילת סעודתו של חברו, אינם רשאים ליחלק רק אם סיימו ביחד.

הראשונים נחלקו בנקודה נוספת, מחלוקת שאינה קשורה למשניות הללו ולפירושו, אלא לפירושה של סוגיה בפרק שישי [מב:]. תלמידי רבינו יונה [לב: ד"ה שלשה] מוכיחים מהסיפור של תלמידי רב, שחיוב זימון הוא רק כששלושתם קבעו סעודתם מתחילתה, אבל אם שניים אכלו ואחד הצטרף אליהם אין להם חיוב זימון. הרא"ש חולק, ולדעתו אין ראייה מהסוגיה, ואם שלשה יושבים בקביעות [בתקופת הגמ' בהסבה, ובזמנו אפילו בישיבה], בין בתחילת הסעודה ובין בסופה², חייבים הם בזימון.

גם תלמידי רבינו יונה וגם הרא"ש סוברים שצריכים הסבה גם לברכת הנהנין וגם לברכת המזון. הרמב"ן [מה. ד"ה זו ששנינו] חולק, ולדעתו חיוב זימון אינו מותנה בכך ששלושתם קבועים בהסבה.

המשנה [מה.] אומרת ששלשה שאכלו כאחת חייבים לזמן. תלמידי רבינו יונה והרא"ש מפרשים שמשמעות "אכלו כאחת" הוא שהם חבורה אחת והגדרת חבורה תלויה בכך שהם מסבים ביחד [לתלמידי רבינו יונה מתחילת הסעודה, ולרא"ש לפחות בסופה]. הרמב"ן חולק, ולדעתו

¹ הם מפרשים בדעת הירושלמי שכפילות המשניות באה לחדש שיש חיוב זימון אף "בתחילה", תלמידי רבינו יונה מפרשים ש"בתחילה" הוא "נתנו דעת לאכול", והרא"ש מפרש ש"בתחילה" הוא "אכלו כזית", ו"כזית" לאו דוקא.

² הרא"ש [ס"א] בתחילת דבריו כותב: "ולוי נראה כדברי המפרשים אף על פי שלא ברכו המוציא ביחד אלא אחר כך קבעו באכילה יחד נקבעו לזימון ואינן רשאים ליחלק", משמע שגם קביעות באמצע הסעודה מחייבת בזימון, ואם כך הרא"ש חולק על שיטת התוס'. בסוף דבריו הוא כותב: "אבל הסבו מקצתן תחלה ובא השלישי והסב עמהם אחר שהתחילו הראשונים לאכול... כיון שהם קבועים יחד בגמר אכילה חייבין לזמן", משמע שחייבים להיות קבועים או בתחילת הסעודה או בסופה, כשיטת התוס'. כמדומני שהדיוק הראשון הוא העיקרי, ולשון "בגמר אכילה" הוא לאו דוקא, וכך הבין האליה רבה [ס"ו קצג סע' ד אות ח]. מהט"ז [שם סק"ו] ומהחיי אדם [כלל מה סע' ב] משמע שהם חולקים, ולדעתם שיטת הרא"ש זהה לשיטת התוס'.

משמעות "אכלו כאחת" אינה שהם חבורה אלא שהם סועדים ביחד.³ הסעודה ביחד יוצרת חיוב זימון, וחיוב הזימון מצרפם לחבורה אחת.

עולה משיטות הראשונים, ששלושה שקבעו לאכול כאחד ואכלו כזית ביחד, חייבים לזמן לכולי עלמא. אם הם אכלו מעט ועדיין לא אכלו כזית, הם חייבים בזימון לשיטת הרא"ש ותלמידי רבינו יונה, וכנראה שאינם חייבים בזימון לשיטת הרי"ף. אם הם קבעו עצמם לאכול כאחד ועדיין לא אכלו, הם חייבים בזימון לשיטת תלמידי רבינו יונה, ואינם חייבים בזימון לשיטת הרי"ף והרא"ש.

שלושה שהתחילו סעודתם בזמנים שונים וסיימו אותה ביחד, חייבים בזימון לשיטת התוס', הרמב"ן והרא"ש, ופטורים מזימון לשיטת תלמידי רבינו יונה. שלושה שהתחילו סעודתם בזמנים שונים, וסיימו אותה בזמנים שונים, חייבים בזימון לשיטת הרמב"ן, וכנראה גם לשיטת הרא"ש [עיי' הערה 2], ופטורים מזימון לשיטת התוס' ותלמידי רבינו יונה.

אמר רב הונא: ג' שבאו מג' חבורות - אינן רשאים ליחלק. אמר רב חסדא: והוא שבאו מג' חבורות של ג' בני אדם. אמר רבא: ולא אמרן אלא דלא אקדימו הנך ואזמון עלייהו בדוכתייהו, אבל אזמון עלייהו בדוכתייהו - פרח זימון מינייהו.

[גמ' נ-נ:]

הגמ' מביאה הסבר נוסף לכפילות של המשניות. הכפילות באה לחדש, שיש היכי תמצא ששלושה לא אכלו ביחד, ואף על פי כן חייבים לזמן. שלושה שאכלו בשלוש חבורות שונות, והתחייבו בזימון בחבורות שלהם, יכולים להצטרף לחבורה חדשה ולזמן ביחד, למרות שלא אכלו ביחד. רבא מצמצם דין זה למקרה שלא זימנו עליהם בחבורתם הראשונה. דינו של רבא צריך תלמוד, מפני שאם הם זימנו בחבורתם הראשונה, דינו של רבא פשוט, שהרי הם כבר יצאו ידי חובת זימון, ואם הם לא זימנו בחבורתם הראשונה, מדוע הם אינם רשאים לזמן, ומדוע רבא אומר "אזמון עלייהו"? לפיכך נחלקו הראשונים בהסבר דברי רבא:

רבינו יהודה מפריז [מובא בתלמידי רבינו יונה (לה. ד"ה אמר) וברא"ש (סי' כט)] מפרש, ששלושת הפורשים אכלו בחבורה של ארבעה מסובים. אם שלושת הנשארים בכל חבורה וחבורה זימנו, פקעה מצות זימון מהפורשים, והם אינם יכולים להצטרף לזימון בחבורה חדשה. אם החבורות המקוריות עדיין לא זימנו, יכולים שלושת הפורשים להצטרף לחבורה חדשה ולזמן ביחד.

רש"י [ד"ה ולא אמרן אלא] חולק על הסבר זה, וכך משמע גם מהתוס' [ד"ה אבל], מהרא"ש [סי' כט] ומהרמב"ם [פ"ה הי"א]. לדעתם, אם החבורה המקורית זימנה בלעדיהם לא פקעה מהם חובת זימון, והם מצטרפים לחבורה חדשה. לפיכך, מפרשים רש"י, תוס', הרמב"ם והרא"ש, ששלושת הפורשים זימנו עם החבורה המקורית שלהם, ולכן אינם יכולים

³ לקמן בעמ' 325 נלמד שהגדרת סועדים ביחד היא או כשהם רואים זה את זה, או אף במקרה שאינם רואים זה את זה אך שמש אחד משמשם.

להצטרף לזימון בחבורה החדשה⁴. רבינו יונה [לז. ד"ה אמר, ומפני] מסכים לשיטתו של רבינו יהודה, אך אינו מקבל את פירושו בסוגיה, שהרי רבא אומר: "אזמון עלייהו" ולפי פירושו של רבי יהודה בני החבורות לא זימנו על שלושת הפורשים. הוא מפרש שמדובר במקרה שהפורשים יצאו לשוק וענו לזימון של חבורותיהם המקוריות. אמנם הם לא היו במקומם, ולא יצאו ידי חובת זימון, אך כיוון שבני חבורותיהם זימנו, פרח הזימון משלושתם.

נראה להסביר שהראשונים נחלקו בהבנת מצות זימון. לדעת רבינו יונה ורבינו יהודה, מצות זימון איננה מצוה אישית אלא "מצות החבורה", ולכן כשהחבורה זימנה פקע החיוב מכל אחד מבני החבורה, אפילו מאלו שלא קיימו את מצות זימון [מנגד יש לכל אחד מבני החבורה חיוב להשתתף במצוה, ולכן ארבעה אינם רשאים להתחלק לג' שמזמנים ואחד שאינו מזמן]. רש"י, תוס', הרמב"ם והרא"ש סוברים, שחיוב זימון הוא חיוב אישי על כל אחד ואחד, ולכן היחיד שלא זימן יכול להצטרף עם חבורה חדשה, ולזמן עמה.

סיכום

נחלקו הראשונים בדיני צירוף שלושה לזימון. תלמידי רבינו יונה סוברים ששלושה שאכלו כאחת חייבים לזמן רק אם התחילו, או אם תכננו להתחיל, את הסעודה ביחד. תוס' סוברים ששלושה שהתחילו את סעודתם יחד או סיימו את סעודתם יחד - חייבים לזמן, אבל אם לא התחילו ביחד, ואחד רוצה לברך לפני חבריו - הרשות בידו. הרמב"ן וכנראה גם הרא"ש סוברים ששלושה שאכלו בקביעות חלק מהסעודה, בין בתחילתה בין באמצעיתה ובין בסופה, אפילו אכלו ביחד פחות מכזית - חייבים לזמן⁵.

נחלקו הראשונים בדינם של שלושה אנשים שפרשו מחבורות שהיו חייבות בזימון והצטרפו לחבורה חדשה. רבינו יהודה מפריז ורבינו יונה סוברים שכשהחבורה זימנה פוקע חיוב זימון מכל בני החבורה. רש"י, תוס', הרמב"ם והרא"ש סוברים שזימון של בני חבורה אינו מפקיע חיוב זימון מאדם שלא זימן עמה.

הלכה

השו"ע [סי' קצג סע' ד] פוסק ש"שלשה שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא, אפילו כל אחד אוכל מכרו, ואפילו לא אכל עדיין כזית פת, אינם רשאים ליחלק". הוא חושש לשיטת הרי"ף, שחייבים לזמן אפילו כל אחד אוכל מכרו, וחושש לשיטת הרא"ש, שחייבים לזמן אפילו אכלו ביחד פחות מכזית. השו"ע אינו חושש לשיטת תלמידי רבינו יונה, שחייבים בזימון כבר משעה שישבו יחד, למרות שעדיין לא אכלו.

⁴ הרא"ש מפרש שהחידוש בדברי רבא הוא שהם אינם מצטרפים אפילו כשאכלו יחד בחבורה החדשה.

⁵ הרשב"א מצטט את דברי רב האי גאון, הכותב: "אם בקש אחד מהן לצאת אין השנים מפסיקין סעודתן ומזמנין עמו אלא הוא מברך לעצמו בלא זימון ויוצא והם גומרין סעודתן". הבית יוסף [סי' ר סע' א ד"ה ומ"ש רבינו בשם הראב"ד] מפרש שחל על המסיים ראשון חיוב זימון, ורב האי גאון מתיר לו לצאת ללא זימון רק במקרה שנחזק לו לצאת. הב"ח [שם סע' ב ד"ה כתב] מפרש שמוותר למסיים ראשון לצאת ללא זימון מפני שלדעת רב האי גאון חיוב זימון הוא רק כששלושתם גמרו ביחד. הב"ח והמגן אברהם [שם סק"ב] פוסקים כשיטה זו [עיין משנה ברורה שם סק"ה, ושער הציון אות ד].

הוא [סע' ב] פוסק ש"אפילו לא הוקבעו מתחלה כולם לאכול יחד, אלא שהשניים קבעו ואחר כך בא השלישי וקבע עמהם, או שאחד קבע תחלה ואחר כך קבעו השניים עמו, אינם רשאים ליחלק כיון שהם קבועים יחד בגמר האכילה". מדויק המשנה ברורה [סקי"ט] מלשון זו כפסק הט"ז [סק"ו]. ועיין בשער הציון (אות טז) [שחייבים לזמן רק אם התחילו יחד או סיימו יחד את הסעודה [כשיטת התוס']. האליה רבה [סע' ד אות ח] מפרש שהשו"ע פוסק כרא"ש, שבכל מקרה שאכלו יחד מצטרפים לזימון.

השו"ע [סי' קצג סע' ו] פוסק כתלמידי רבינו יונה ורבינו יהודה, שהפורשים מחבורות שקיימו מצות זימון, אפילו פרשו מחבורה של ד', אינם מצטרפים לזימון בחבורה חדשה. רבי עקיבא איגר [שם] מפרש שיש הבדל מהותי בין דין הפורשים מחבורות של ג' לבין דין הפורשים מחבורות של ד'. הפורשים מחבורות של ג' קיימו מצות זימון, ולכן אף כשאוכלים בחבורה החדשה, אינם יכולים לזמן, ואילו הפורשים מחבורות של ד' לא קיימו מצות זימון, שהרי בני החבורה זימנו בלעדיהם, ולכן כשהם אוכלים בחבורה החדשה, חל עליהם חיוב חדש, וחייבים לזמן [כך נפסק להלכה במשנה ברורה סקל"ג].